

ПОРАХЎРЛИК ЖИНОЯТИ ТУШУНЧАСИГА ОИД АЙРИМ ФИКР МУЛОҲАЗАЛАР

Абдухошимов Исмоил Абдуғани ўғли

Ўзбекистон Республикаси ИИВ ШХББ Тошкент

шаҳар бўйича бошқармаси ходими

<https://doi.org/10.5281/zenodo.15030628>

Порахўрлик жиноятларига қарши курашиш бугунги кунда халқаро ҳамжамият олдида турган энг муҳим муаммолардан биридир. Порахўрликка оид жиноятларнинг ижтимоий хавфлилиги мансабдор шахслар томонидан ўзларининг мансаб ваколатларини ижро этишнинг ўрнатилган тартибини кескин ўзгартириш ва бу билан давлат манфаатларини кўпол равишда бузишда кўринади. Порахўрлик коррупциянинг асосий кўринишларидан бири бўлиб, ҳокимият ва бошқарув асосларини емирадиган, унинг аҳоли олдидаги обрўсига путур етказадиган ва унга нисбатан ишончни сусайтирадиган, фуқароларнинг қонуний ҳуқуқ ва манфаатларига дахл қиладиган хавfli жиноий ҳодиса ҳисобланади.

Порахўрлик тушунчасига жиноят ҳуқуқий томондан таъриф бериладиган бўлса, ушбу атаманинг таърифи фақат унинг ҳуқуқий табиатига дахлдорлигига гувоҳ бўламиз. Шунинг учун ҳам ҳуқуқшунослар томонидан фақат порахўрликнинг ҳуқуқий мазмуни ўрганилган. Совет даври юридик адабиётида узоқ йиллар давомида унинг ҳуқуқий табиати ҳақида баҳс юритилди: пора олиш ва бериш ягона жиноятми ёки мустақил жиноятларми? Кўпчилик муаллифлар, “порахўрлик” атамасидаги пора бериш, пора олиш ва пора олиш-беришда воситачилик қилиш хатти-ҳаракатлари мустақил жиноятлар деб ҳисоблашган [6].

Б.В.Волженкин бу борадаги олимларнинг позиция ва қарашларини умумлаштириб, “барча фикрларнинг вакиллари пора олиш ва беришга тажовуз қилиш объекти бир хил – давлат бошқаруви аппарати мансабдор шахсининг ўз расмий фаолияти билан боғлиқ равишда пора берувчи томонидан ўтказилган ноқонуний моддий кўринишдаги ҳақни қабул қилиши орқали давлат бошқаруви нормал фаолият кўрсатишига тўсқинлик қилиши” деб ҳисобланиши ҳақида якуний хулосага келган. Шу билан бирга, Совет давридаги ва замонавий қонунчиликда мансабдор шахсининг қонуний ва ноқонуний фаолияти пора билан мукофотланганидан қатъи-назар пора бериш жинояти (порахўрлик) деб тан олинган [7].

О. Качмазовнинг таъкидлашича “... пора олиш ва бериш ўртасида яқин алоқа бўлса-да, улар мустақил жиноятлардир, чунки улар бир-бирига нисбатан махсус, фақат ўзига хос хусусиятларга эга. Хусусан, жиноят предметидаги фарқнинг оддий ҳақиқати шу қадар аҳамиятлики, уларни ягона жиноят деб ҳисоблашга имкон бермайди” [8].

Буюк Совет Энциклопедияси жиноят қонун нормаларига асосланган “порахўрлик” сўзини уч турдаги жиноятларни бирлаштирадиган концепция сифатида аниқлади: пора олиш, пора бериш, пора олиш ва беришда воситачилик қилиш [9].

Пора олиш – “расмий шахс томонидан ёки ҳар қандай моддий қадриятларни (нарсалар, пул) шахсан ва воситачилар орқали қабул қилиш орқали бу шахснинг мавқеи туфайли содир бўлиши керак бўлган ёки бўлиши мумкин бўлган ҳаракатни пора берувчининг манфаатлари учун фойдаланиши ёки бажармаслик учун ҳар қандай мулкӣ фойда олиш” деб эътироф этилади. Унда номоддий манфаат кўриш пора деб ҳисобламайди.

Т.Ф. Ефремов томонидан таҳрир қилинган рус тилининг янги изохли луғатида “порахўрлик” атамаси “пора олиш” деб, жуда қисқа қилиб белгиланган ва “пора” пора берувчининг манфаатлари учун ҳар қандай ноқонуний ҳаракатларни содир этиш учун расмий тўлов деб талқин қилинган.

XX асрнинг иккинчи ярмида порахўрлик янада долзарб халқаро муаммога айлана бошлади. Корпорациялар томонидан чет элдаги юқори мансабдор шахсларни пора бериб сотиб олиш оммавий характерга эга бўлди.

Глобаллашув шунга олиб келдики, бир мамлакатдаги коррупция кўплаб мамлакатларнинг ривожланишига салбий таъсир кўрсата бошлади. 1990 – йилларда собиқ социалистик мамлакатлардаги эркинлаштириш ўта кетган мансаб суиистеъмоллари билан биргаликда кузатилди. Шунинг баробарида коррупцияша қарши кураш мақсадида 1995 йил 31 декабрь сонида «Financial Times» газетаси 1995 йилни «коррупция йили» деб атади. Коррупция ҳақида билимларни тарғиб қилиш учун БМТ Коррупцияга қарши кураш халқаро куни (9 декабрь) таъсис қилди.

Р.А. Зуфаровнинг фикрига кўра, СССР Олий Совети президумининг кейинги фармони 1962 йил 20 февралда қабул қилиниб “Порахўрлик учун жавобгарликни кучайтириш ҳақида” деб номланиб, мансабдорлик жиноятларининг айрим турларининг пора олиш, пора бериш ва пора олиш

беришда воситачилик қилиш жиноятлари учун жавобгарлик таъсир чораларини кучайтириб берилди. Шунинг учун ҳам жавобгарликни айниқса оғирлаштирувчи ҳолатларда пора олганлик учун олий жазо санкцияси қонунга киритилади [10]

М.Х.Рустамбоев ўз фикрида порахўрликни – бошқарув органлари фаолияти тартибига қарши қаратилган уч мустақил мансабдорлик жиноятлари – пора олиш, пора бериш ва пора олиш-беришда воситачилик қилишни ўз ичига олган тушунча деган [11].

Порахўрлик жиноятлари мансабдорлик билан боғлиқ ҳолда пора олиш, пора бериш ва ундаги воситачилик қилиш кўринишлари содир этиладиган хатти-ҳаракатлар йиғиндиси ҳисобланади. Порахўрлик жиноятлари тушунчаси порахўрлик билар боғлиқ ҳолда содир этиладиган ҳар қандай жиноятларни қамраб олади.

Шунингдек, порахўрлик жиноятлари тушунчаси халқаро норматив ҳужжатларда ҳам келтирилган бўлиб, масалан, Европа Иттифоқининг 1999 йил 27 январдаги “Коррупция учун жиноий жавобгарлик тўғрисида”ги Конвенциясида пора олиш ва пора бериш тушунчалари актив ва пассив порахўрлик кўринишларида бўлиши, бундан ташқари порахўрлик жиноятини содир этиш субъектларига кўра, алоҳида турлари кўрсатиб ўтилган.

Порахўрлик жиноятлари билан боғлиқ яна бир муҳим халқаро ҳужжат бу - БМТнинг 2003 йил 31 ноябрдаги “Коррупцияга қарши Конвенцияси”си 15-моддасида оммавий мансабдор шахсларга пора беришга оид норма келтирилган бўлиб, унда мансабдор шахсларга пора бериш ва мансабдор шахсларнинг пора олиши ҳақида сўз борган. Конвенцияга аъзо давлатлар мазкур қилмишлар учун жавобгарликни назарда тутишлари лозимлиги таъкидланган [4]. Конвенцияда порахўрликка оид бошқа нормалар ҳам ўз аксини топган.

Европа Кенгаши томонидан 1999 йилда қабул қилинган Коррупция учун фуқаровий-ҳуқуқий жавобгарлик тўғрисидаги конвенцияда коррупцияга “пора олувчидан талаб қилинадиган мажбуриятлар ва юриш-туриш қоидаларини бажаришдан оғдиришга қаратилган ҳар қандай афзалликларни бевосита ва билвосита бериш, қабул қилиш, таклиф қилиш ёки сўрашдан иборат ҳаракатлар” сифатида таъриф берилган [5].

Порахўрлик жинояти турлари жиноят одир этилиш объекти ва субъектидан келиб чиққан ҳолда турли кўринишларда намоён бўлади. Ушбу жиноятни содир этиш субъектлари жисмоний шахслар (давлат

хизматчилари, тадбиркорлик субъектлари ва бошқа шахслар) ҳисобланганлиги сабабли жиноятнинг содир этилиш усулига кўра турларга ҳам бўлинган.

Республикамиз қонунчилигига кўра, пора олиш жинояти Ўзбекистон Республикаси Жиноят кодексининг 210-моддасида белгилаб қўйилган бўлиб, дастлаб модда диспозицияси “Пора олиш, яъни мансабдор шахснинг ўз хизмат мавқеидан фойдаланган ҳолда содир этиши лозим ёки мумкин бўлган муайян ҳаракатни пора бераётган шахснинг манфаатларини кўзлаб бажариши ёки бажармаслиги эвазига шахсан ўзи ёки воситачи орқали қонунга хилоф эканлигини била туриб, моддий қимматликлар олиши ёхуд мулкий наф кўриши” кўринишда бўлган. Мазкур моддага Ўзбекистон Республикасининг 2015 йил 30 август кунидаги ЎРҚ-389-сонли қонуни [1] билан ўзгартириш киритилиб, пора олиш жиноятига амалдаги таъриф берилган.

Шунингдек, пора бериш жинояти (ЖК 211-модда) ёки пора олиш беришда воситачилик қилиш жиноятлари ҳам (212-модда) Жиноят кодекси дастлаб қабул қилинган пайтидаги таҳририда мавжуд бўлиб, мазкур моддалар кейинчалик такомиллаштирилиб, тўлдириб борилган. Мазкур моддаларга киритилган асосий ўзгартишлардан бири - модданинг “Башарти, пора олиш-беришда воситачилик қилган шахс жиноий ҳаракатларни содир этганидан кейин бу ҳақда ўттиз сутка мобайнида ўз ихтиёри билан арз қилса, чин кўнгилдан пушаймон бўлиб, жиноятни очишда фаол ёрдам берган бўлса, жавобгарликдан озод қилиниши” қисми бўлиб, ушбу ўзгартиш Ўзбекистон Республикасининг 2014 йил 14 майдаги ЎРҚ-372-сонли қонуни билан киритилган [2]. Мазкур ўзгартиришлар жиноят қонунчилигининг либераллашуви натижасида инсон ҳуқуқ ва эркинликларини ҳимоя қилиш, фуқаролик жамияти қуришга қаратилган чоралар сифатида Жиноят кодексига киритилган дейишимиз мумкин.

Бундан ташқари, Жиноят кодексининг 213-моддасидаги “Давлат органининг, давлат иштирокидаги ташкилотнинг ёки фуқаролар ўзини ўзи бошқариш органининг хизматчисини пора эвазига оғдириб олиш” жинояти дастлаб “хизматчини пора эвазига оғдириб олиш” жинояти кўринишида таҳрир қилинган бўлса, 214-модда “Давлат органи, давлат иштирокидаги ташкилот ёки фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органи хизматчисининг қонунга хилоф равишда моддий қимматликлар олиши ёки мулкий манфаатдор бўлиши” жинояти “Товламачилик йўли билан ҳақ беришни талаб қилиш” кўринишида баён қилинган.

Шунингдек, кейинчалик мазкур моддалар диспозицияга шахснинг дастлаб ушбу қилмиши учун маъмурий жавобгарликка тортилган бўлиши лозимлиги каби ўзгартиришлар билан тўлдирилган. Яъни, Ўзбекистон Республикаси Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодексига 193¹ -модда “Давлат органининг, давлат иштирокидаги ташкилотнинг ёки фуқаролар ўзини ўзи бошқариш органининг хизматчисини пора эвазига оғдириб олиш” ва 193² - модда “Давлат органи, давлат иштирокидаги ташкилот ёки фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органи хизматчисининг қонунга хилоф равишда моддий қимматликлар олиши ёки мулкый манфаатдор бўлиши” [3] ҳуқуқбузарликлари киритилган.

Жиноят кодексига “Тижоратда пора эвазига оғдириб олиш” (192⁹ - модда) ва “Нодавлат тижорат ташкилотининг ёки бошқа нодавлат ташкилотининг хизматчисини пора эвазига оғдириб олиш” (192¹⁰-модда) мавжуд бўлиб, порахўрлик жиноятининг ушбу турлари хусусий сектор билан боғлиқ ҳолда содир этилиши назарда тутилган. Жиноят кодекси мазкур моддалар билан 2015 йил 20 августдаги ЎРҚ-391-сон қонуни билан тўлдирилган [3]. Шу асосда Ўзбекистон Республикаси Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодексига ҳам қўйидаги 611 -модда “Нодавлат тижорат ташкилотининг ёки бошқа нодавлат ташкилотининг хизматчисини пора эвазига оғдириб олиш” ҳуқуқбузарлиги киритилган.

Хулоса қилиб айтадиган бўлсак, порахўрлик жиноятлари учун жавобгарлик масалалари ўзининг тарихий ривожланиши давомидан такомиллашиб, ҳар доим дунё ҳамжамияти эътиборида турган жиддий муаммолардан бири ҳисобланади. Қандай турлари мавжудлиги ёки қандай шаклда содир этилишидан қатъи-назар порахўрликка қарши кураш, уни олдини олиш бугунги кун давлат сиёсатининг ажралмас қисмидир. Чунки, давлат томонидан аҳолининг ҳуқуқ ва эркинликларини амалга ошириш, қонуний манфаатларини ҳимоя қилишда коррупциявий ҳолатларга барҳам берилиши орқали халқаро миқёсда юқори ўринларда эътирофга сабаб бўлишига замин яратади.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Ўзбекистон Республикасининг 10.08.2015 йилдаги “Ўзбекистон Республикасининг айрим қонун ҳужжатларига ўзгартиш ва қўшимчалар киритиш тўғрисида” ги ЎРҚ-389-сон Қонуни // Электрон манба: <https://lex.uz/docs/2717325>
2. Ўзбекистон Республикасининг 14.05.2014 йилдаги “Ўзбекистон Республикасининг айрим қонун ҳужжатларига ўзгартиш ва қўшимчалар киритиш, шунингдек айрим қонун ҳужжатларини ўз кучини йўқотган деб

топиш тўғрисида”ги ЎРҚ-372-сон Қонуни // Электрон манба:
<https://lex.uz/ru/docs/2388207>

3. Ўзбекистон Республикасининг 20.08.2015 йилдаги “Ўзбекистон Республикасининг айрим қонун ҳужжатларига хусусий мулкни, тадбиркорлик субъектларини ишончли ҳимоя қилишни янада кучайтиришга, уларни жадал ривожлантириш йўлидаги тўсиқларни бартараф этишга қаратилган ўзгартиш ва қўшимчалар киритиш тўғрисида”ги ЎРҚ-391-сон Қонуни // Электрон манба:
<https://lex.uz/docs/2724496>

4. Конвенция Организации Объединенных Наций против коррупции (Принята резолюцией 58/4 Генеральной Ассамблеи от 31 октября 2003 года) // Электрон манба:
https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions.

5. Конвенция о гражданско-правовой ответственности за коррупцию (Страсбург, 4 ноября 1999 года) // Электрон манба:
<https://www.coe.int/ru/web/conventions>

6. Кириченко В.Ф., Бойцов Б.В. Взятничество // Уголовная ответственность за хищения государственного или общественного имущества, хозяйственные преступления и взяточничество. - М., 1967 г., - С. 184; Гельфанд И.А. Хозяйственные и должностные преступления в сельском хозяйстве. - Киев, 1970. - С. 227., Мельникова В.Е., Ответственность за взяточничество. - М., 1982. - С. 5; Квициния А.К. Должностные преступления: уголовно-правовые и криминологические аспекты. - Тбилиси, 1988. - С. 153; Ляпунов Ю.И. Корыстные правонарушения нетерпимы. - М., 1989. - С. 84.

7. Волженкин Б.В. Служебные преступления. - М.: Юристъ, 2000. С. 193

8. Качмазов О.Х. Ответственность за взяточничество по Российскому уголовному праву. Владикавказ: Иристон. 2000. С. 30.

9. Клепицкий И.А., Резанов В.И. Получение взятки в уголовном праве России. Комментарий законодательства. М.: Издательский центр АРиНА, 2001.

10. Зуфаров Р.А. Порахўрлик учун жиноий жавобгарлик. Т., 2004 йил, 83-84 бетлар.

11. М.Х.Рустамбаев “Ўзбекистон Республикаси Жиноят ҳуқуқи курси” 4-том. Дарслик. Т.:Ўзбекистон Республикаси Миллий гвардияси Ҳарбий-техника институти, 2018 й, 390-бет

